

Kenneth Partti

Tieteellisiä siirtymiä ja paradigmuutoksia

Kielelliset käänneet Suomen ja Ruotsin historian väitöskirjoissa vuosina 1970–2010

Ovatko suomalaisen ja ruotsalaisen historiankirjoituksen metodipainotukset eronneet toisistaan viimeisen 50 vuoden ajalla, kun tarkastellaan kielellisesti suuntautuneiden menetelmien vastaanottoa? Ja jos ovat eronneet, miksi? Tarkastelen, kuinka kielelliseen käänteeseen ja kielen analyysiin pohjautunut historian tutkimus on edennyt ja vaikuttanut Suomessa ja Ruotsissa 1970-luvulta vuoteen 2010. Analysoimalla tämän menetelmäsuuntauksen vaikutuksia selvitan kansainvälisen menetelmän vastaanottoa kansallisissa tutkimusperinteissä. Kuten jäljempänä argumentoin, kielellisesti suuntautuneita menetelmiä on useita erilaisia, mutta niiden kokonaisuuden voi rinnastaa eräänlaiseksi ajattelutavaksi, paradigmaksi.¹

Ihmistieteissä viimeisen reilun kuudenkymmenen vuoden ajan vaikuttanut niin sanottu kielellinen käänne on rantautunut vähitellen myös historian tutkimukseen. Tässä suuntauksessa menneisyyden kieli otetaan vakavasti ja sille annetaan analysoinnissa oma keskeinen rooli – kieltä ei ymmärretä enää pelkkänä sanoman välittäjänä, vaan aktiivisena tekijänä ajatusten ja toiminnan yhteydessä. Historian konstruointi käsitetään siis kielellisenä aktiviteettina.² Kansainvälisessä historian tutkimuksessa tämä paradigmuutos alkoi 1970-luvun taitteessa ja sen ensimmäisen aallon auktoreihin kuuluivat Quentin Skinner, Reinhart Koselleck, Joan Scott, Hayden White ja Michel Foucault. Heidän menetelmiä ja teorioita käsitelleet työnsä edustivat empiirisesti ja teoreettisesti hyvin erilaisia näkökulmia.³ Artikkelin analyysiosuus perustuu

heidän julkaisuihinsa viittaamiseen ja siteeraamiseen Suomessa ja Ruotsissa.

Käytän monikkomuotoista ”kielellisten käänteiden” käsitettä, koska historian tutkimuksessa ei ole tapahtunut mitään yksittäistä ja yhtenäistä käännettä. Yhden laajan käänteeseen sijaan kielellisesti konstruoituun historian tutkimukseen keskittyvät suuntaukset ovat ulottuneet tutkimuslähtöisestä käsite- ja aatehistoriasta kiistanalaisempiin postmoderneihin teorioihin. Kyseessä on pikemmin sarja useita pienempiä käänteitä.

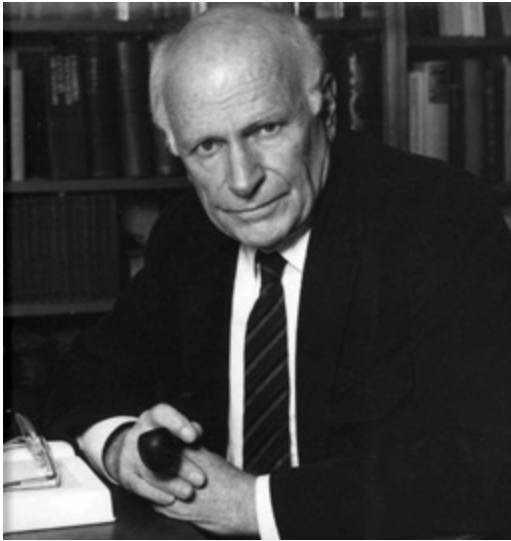
Kielellisten käänteiden vastaanoton selvittäminen on relevanttia, koska niihin kuuluvien menetelmien rantautumista ei tunneta, vaikka ne ovat nykyisin yleisesti käytössä. Nykyinen tutkimus olisi hyvin erilaista ilman monimuotoisen menneisyyden kielen huomioonottamista ja korostamista. Menetelmien vastaanottoa selvittämällä avautuu mahdollisuus tarkastella laajemmin suomalaista ja ruotsalaista tutkimuskulttuuria, koska näin voidaan mitata tutkimuksen avoimuutta uusille menetelmille. Samalla voidaan arvioida tutkimustraditioiden ja vaihtoehtoisten lähestymistapojen vahvuutta. Menetelmä- ja teoriasovellukset ovat jo täällä olemassa olevan tradition ja pääasiassa ulkopuolelta tulleiden metodivirtausten sekoitusta. Historian tutkimukseen kielelliset käänneet ovat saapuneet lähialoilta, kuten valtio-opista, joissa niiden merkitys on toistaiseksi ollut historia-alaa vahvempi.

Artikkelin alkuperäisaineiston muodostavat kaikki Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1970–2010 ilmestyneet historian väitöskirjat, joista olen vali-

1. Artikkelin on osa Jyväskylän yliopistossa toimivaa Yhteinen menneisyys, erilaiset näkökulmat -hanketta, jota rahoittaa Koneen Säätiö. Artikkelin pohjautuu kirjoittajan väitöskirjatutkimusta varten kerättyyn aineistoon, mutta lähestyy aihetta kokonaiskuvan ja pelkästään väitöskirjojen kautta. Ks. Kenneth Partti, *Taking the Language of the Past Seriously. The Linguistic Turns in Finnish and Swedish History Dissertations, 1970–2010*. Jyu Dissertations 174. Jyväskylän yliopistopaino 2020. JYX-julkaisuarkisto, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7991-1> (16.12.2019).

2. Kielellisestä käänteestä yleisesti ks. esim. Elizabeth Clark, *History, Theory, Text. Historians and the Linguistic Turn*. Harvard University Press 2004.

3. Näiden tutkijoiden töitä ja merkitystä käsitellään lähemmin seuraavassa, taustoittavassa luvussa.

■ Kuva 1. Reinhart Koselleck on käsitehistorian keulakuva. Kuva: Wikimedia Commons.

koinut tarkemman analyysin kohteeksi ne, joissa on viitattu kansainvälisiin kielellisten käänteiden auktoreihin. Näitä on lähes kymmenen prosenttia kaikista alan väitöskirjoista.⁴ Väitöskirjat ovat vertailukelpoinen aineisto historiantutkimuksen menetelmien ja lähestymistapojen tutkimiseen, kun otetaan huomioon Suomen ja Ruotsin yhteinen historia sekä tiedeinstituutioiden yhteiset juuret. Niiden käyttökelpoisuutta korostaa se, että tutkintosaännökset ovat edellyttäneet väitöskirjoihin teoria- ja menetelmäosiota jo tutkimani ajanjakson alkuvaiheessa. Selvitän siis yhden aineistotyyppin avulla, miten kielelliset käänteet ovat yleistyneet Suomessa ja Ruotsissa. Vaikka väitöskirjat korpuksena ovat vain yksi lähdeaineisto, jonka mukana monia teemoja ja tutkijoita rajautuu väistämättä pois, mahdollistaa siteerausten ja viitteiden laskemiseen perustuva

lähestymistapa kahden maan tutkimusperinteiden yhteismitallisen vertailun neljän vuosikymmenen ajalta.

Taustoituksen jälkeen vertailen, miten suomalaisissa ja ruotsalaisissa väitöskirjoissa on viitattu kansainvälisiin kielellisten käänteiden auktoreihin, ja lopulta pohdin kielellisesti suuntautuneiden menetelmien paikkaa ja merkitystä Suomen ja Ruotsin historiografiassa. Vertaileva lähestymistapa mahdollistaa sekä kohteena olevien maiden tutkimustilanteen että vaihtoehtoisten kehityskulkujen tarkastelun.⁵ Koska keskityn vertaamaan Suomea ja Ruotsia kokonaisuuksina, yksittäisiä yliopistoja ja tutkijoita merkittävimiksi kategorisoinneiksi muodostuvat oppiainejaot.

Kielellisten käänteiden ensimmäinen aalto historiantutkimuksessa

Kielellinen käänne on vaikuttanut huomattavasti kaikilla ihmistieteiden aloilla, mutta historiantutkimuksessa selvimmin aatehistoriassa, uudessa poliittisessa historiassa sekä *gender*-tutkimuksessa. Historiantutkijat ovat ymmärtäneet kielellisen käänteiden monella eri tavalla. On myös vaikea määritellä tarkasti, mitä kielellinen käänne eksplisiittisesti on ja mitä se mahdollisesti sisältää. Vaikka kyseinen termi tuli käyttöön 1960-luvun lopulla, ei keskittyminen kielen monimuotoisuuteen ja ominaisuuksiin ole pelkästään 1970-luvun taitteen ilmiö, vaan sen juuria voidaan jäljittää vähintään Ludwig Wittgensteinin analyttiseen kielifilosofiaan asti.⁶

Kielelliset käänteet eivät ole olleet mikään yhtenäinen ja homogeeninen tapahtumasarja, vaan hyvinkin monitahoinen ilmiö. Kaikilla tutkimukseni kansainvälisillä kohdehenkilöillä, Quentin Skinnerillä, Reinhart Koselleckilla, Joan Scottilla, Hayden Whitella ja Michel Foucault'lla, on ollut erilainen lähestymistapa kielen kautta

4. Tutkimukseen on sisällytetty ns. profaanihistorian väitöskirjat: Ruotsin osalta oppiaineet *historia* sekä *idé- och lärdomshistoria*, Suomen osalta oppiaineet ovat Suomen historia, yleinen historia, Suomen/Suomen ja Skandinavian historia, poliittinen historia, kulttuurihistoria, talous- ja sosiaalhistoria, taloushistoria, aatehistoria sekä ruotsinkieliset oppiaineet Helsingin yliopistossa sekä Åbo Akademiassa. Kirkko-, oikeus- tai taidehistorian väitöskirjat eivät ole tutkimuksessa mukana.
5. Vertailevasta tutkimuksesta historian alalla, ks. esim. Jürgen Kocka & Heinz-Gerhard Haupt, *Comparison and Beyond. Traditions, Scope and Perspectives of Comparative History*. Teoksessa Heinz-Gerhard Haupt & Jürgen Kocka (toim.) *Comparative and Transnational History. Central European Approaches and New Perspectives*. Berghahn Books 2009, 1–30.
6. Georg G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Wesleyan University Press 1997; Kathleen Canning, *Feminist History after the Linguistic Turn. Historicizing Discourse and Experience*. *Signs* 19 (1994), 368–404; Clark 2004.

tehtävään tutkimukseen. Sen ohella, että nämä viisi tutkijaa edustavat kielellisten käännteiden ensimmäistä aaltoa historiantutkimuksessa, he ovat teoreettis-metodologisilla töillään osallistuneet niistä käytyihin keskusteluihin vuosikymmenten ajan, osa heistä koko tarkastelemani aikajakson yli. Siksi olen käyttänyt viittauksia heidän tutkimuksiinsa tutkimusaineistoni valikoinnin kriteerinä.

Cambridgelainen Quentin Skinner (s. 1940) on korostanut kielenkäytön uniikkeja tilanteita. Skinnerin vuonna 1969 julkaistu artikkeli ”Meaning and Understanding in the History of Ideas” aiheutti sen, että poliittisen filosofian ja aatehistorian tutkijat joutuivat arvioimaan uudelleen suhtautumistaan kieleen ja sen monimuotoisuuteen. Skinnerin mukaan poliittiset toimijat toimivat nimenomaan kielen kautta, eli toiminta tapahtui heidän sanoessaan jotakin. Sanoja ja käsitteitä on hänen mukaansa käytetty aina uniikkeina puhetekoina omissa kielellisissä konteksteissaan ja niillä on ollut jokin puhujan määrittämä tarkoitus.⁷

Saksalainen käsitehistoria (*Begriffsgeschichte*) on puolestaan keskittynyt käsitteiden pidempiaikaiseen historiaan. Sen huomattavin edustaja on ollut Reinhart Koselleck (1923–2006). Hän aloitti kollegoineen historiallisten peruskäsitteiden sanakirjasarjan *Geschichtliche Grundbegriffe* toimittamisen vuonna 1972. Koselleck erosi Skinneristä siten, että hän ei keskittynyt pelkästään yksittäisten henkilöiden tarkoitusten ja tekojen tulkintaan, vaan hänelle kieli ja käsitteet olivat keino rekonstruoida kokonaisia poliittisia ja sosiaalisia rakenteita. Koselleckin ja Skinnerin metodit poikkeavat toisistaan lisäksi siinä, ettei Koselleckin menetelmä rajoitu pelkästään käsitteiden käytön analysoimiseen vaan soveltuu myös varsinaisten käsitteiden tutkimukseen.⁸

Kielellisistä käännteistä puhuessa ei voida sivuuttaa Joan Scottin (s. 1941) asemaa. Scottin vuonna 1986 *American Historical Review* -lehdessä julkaistu ”Gender” toi kielellisen ulottuvuu-

den mukaan naistutkimukseen ja on siitä lähtien ollut yksi viitatuimmista artikkeleista aihepiirin keskusteluissa. Scott kritisoi sitä, miten tutkijoille käsite gender oli usein synonyymi sanalle women, vaikka gender koskee koko sitä suhteiden järjestelmää, joka voi sisältää myös sukupuolen. Artikkelin pääsanoma korostaa, miten kieli toimii gender-käsitteen kautta sekä vallan välineenä että rakentaa sukupuoleen liittyvää identiteettiä (*gendered identity*). Scottin mukaan sukupuoli on analyttinen konstruktio, jota rakennetaan ja uusinnetaan diskursiivisesti muun muassa kielenkäytön kautta.⁹ Pääsanoma kielellisten käännteiden osalta tässä on se, että selkeiltäkin tuntuvat sanat ja käsitteet ovat loppujen lopuksi monitulkintaisia.

Hayden White (1928–2018) aloitti vuoden 1973 *Metahistory*-teoksellaan narratiivisen käänteen historiantutkimuksessa. Kirjallisuudentutkimuksesta inspiraationsa saanut White näki historialliset esitykset verbaalisena rakennelmana, joka on kertovan proosan muodossa. Koska White tulkitsi menneisyyden tekstiksi, joka vaati kirjallista tulkintaa, tämä päätteli historian operoivan kaunokirjallisuuden kanssa.¹⁰ Keskeisenä kysymyksenä oli pohtia tästä näkökulmasta historian kielellisyyttä. Frank Ankersmit (s. 1945) on puolestaan omissa töissään jatkanut historian kertomuksellisuuden parissa. Whiten ja Ankersmitin lähtökohtana on se, että menneisyyttä koskevat yksittäiset seikat voivat olla tosia tai epätosia, mutta kokonaisesitykset eivät enää viittaa menneisyyteen sillä tavalla, että niitä voisi kuvata todeksi tai epätodeksi.¹¹

Michel Foucault (1926–1984) oli ensisijaisesti sosiologi ja filosofi, mutta hänen kieleen ja diskursseihin keskittyneet teoksensa ovat vaikuttaneet myös historiantutkimukseen. *Tiedon arkeologiassa* (1969) hän kuvasi tiedon historian selvittämistä. Foucault puhui diskursiivisista kentistä, jotka ovat äärellisiä, kun taas kieli on äärettömän. Tällä tavoin Foucault yritti selittää, miten

7. Quentin Skinner, *Meaning and Understanding in the History of Ideas*. *History & Theory* 8 (1969), 3–53. Ks. myös Skinnerin päivitetty menetelmäteos: Quentin Skinner, *Visions of Politics. Regarding Method*. Cambridge University Press 2002.

8. Otto Brunner, Werner Conze & Reinhart Koselleck (toim.) *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland I–VIII*. Klett-Cotta Verlag 1972–1997.

9. Joan W. Scott, *Gender. A Useful Category of Historical Analysis*. *American Historical Review* 91 (1986), 1053–1075.

10. Hayden White, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. The Johns Hopkins University Press 1973.

11. Frank Ankersmit, *Narrative Logic. A Semantic Analysis of the Historian's Language*. Martinus Nijhoff Publishers 1983; Frank Ankersmit, *Historiography and Postmodernism*. *History & Theory* 28 (1989), 137–153; Frank Ankersmit, *Historical Representation*. Stanford University Press 2001.

tietyissä diskursseissa ilmeni tietty lausuma, eikä mikään muu. Hän viittasi myös puheaktiteoriaan sekä analysoi kielen ja todellisuuden välistä suhdetta.¹² Historioitsijat ovat hyödyntäneet erityisesti Foucault'n diskursiivisia näkökulmia, mutta myös tämän myöhempiä tulkintoja ilmiöiden yksittäisyydestä.

Edellä kuvaillut kielellisten käänteiden ensimmäisen aallon suuntaukset eroavat selkeästi toisistaan sekä empiirisesti että teoreettisesti. Täytyy kuitenkin muistaa, että kielelliset käänteet eivät ole koskaan olleet valtavirtaa edes alkuperäisyyden ja kielipiireissään, vaan ovat niissäkin olleet vähemmistöliikkeitä. Lisäksi kielellisen käänteiden alun tai käännekohdan mielletään liittyvän eri aloilla vahvasti johonkin yksittäiseen teokseen tai artikkeliin, kuten Skinnerin "Meaning and Understanding in the History of Ideas" -artikkeliin, Whiten Metahistory-teokseen, tai Scottin "Gender"-artikkeliin. Kielellisesti suuntautuneet menetelmät ovat kehittyneet näiden tekstien luomista lähtökohdista ajan mittaan huomattavasti, eikä mistään yhtenäisestä ilmiöstä voi puhua. 2000-luvulla tapahtuneet kielellisten metodien

innovaatiot, kuten tilallinen käänne tai liikkuvuus, alkavat nekin olla jo eriytyneitä itsenäisiksi näkökulmiksi.¹³

Kielellisten käänteiden vastaanottoa ja vaikutusta paikalliseen historian tutkimukseen on tutkittu Pohjoismaissa jossain määrin. Suomessa ja Ruotsissa on esimerkiksi selvitetty Skinnerin,¹⁴ Koselleckin,¹⁵ Scottin,¹⁶ ja Foucault'n¹⁷ töiden vaikutusta yksittäin sekä käsitelty tiettyjen menetelmä- ja teoriasuuntausten asemaa. Esimerkiksi käsitehistoria¹⁸ ja historian kertomuksellisuus¹⁹ ovat saaneet huomiota molemmissa maissa. Kokonaisvaltainen, vertaileva ja kaikki suuntaukset huomioon ottava näkökulma on silti toistaiseksi puuttunut.

Yhteenvedon kielellisten käänteiden soveltamisella on kansainvälinen, ylikansallinen ja eri tieteenalat ylittävä tausta, josta on syntynyt paikalliseen kansalliseen tutkimustraditioon omat mukaelmansa. Koska kielellisten käänteiden läpimurrot ovat vaatineet ainakin jonkintasoista kansainvälisen keskustelun seuraamista, ne ovat aina seurausta tutkijoiden, tutkimusryhmien tai ideoiden liikkuvuudesta.

12. Michel Foucault, *Tiedon arkeologia. L'archéologie du savoir*. Suomeksi kääntänyt Tapani Kilpeläinen. Vastapaino 1969/2005, 41, 112–113, 120–122. Erityisesti pääluku III käsittelee kieltä ja lausumaa.
13. Gabrielle Spiegel, Introduction. Teoksessa Gabrielle Spiegel (toim.) *Practicing History. New Directions in Historical Writing after the Linguistic Turn*. Routledge 2005.
14. Kari Palonen, *Quentin Skinner. History, Politics, Rhetoric*. Polity Press 2003; Sven-Eric Liedman, Quentin Skinner och den politiska idéhistorien. *Lychnos* 23 (1979–1980), 280–287; Jacob Westberg, När ord får mening. Författarskap och tolknings-sammanhang i Quentin Skinners analyser av språkanvändning hos Bollingbroke, Machiavelli och Hobbes. *Historisk Tidskrift* 118 (1998), 159–186.
15. Markku Hyrkkänen, Reinhart Koselleck. Sosiaali- ja käsitehistorioitsija. *Historiallinen Aikakauskirja* 92 (1994), 328–333.
16. Pirjo Markkola, Suomalaisen naishistorian vuosikymmenet. *Historiallinen Aikakauskirja* 101 (2003), 53–63; Sara Edenheim, Att komma till Scott. Teorins roll inom svensk genushistoria. *Scandia* 78 (2012), 22–32; Ann-Catrin Östman, Joan Scott ja feministinen historiankirjoitus. Teoksessa Anneli Anttonen et al. (toim.) *Feministtejä. Aikamme ajattelijoita*. Gaudeamus 2000, 275–294.
17. Kai Alhanen, *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa*. Gaudeamus 2007; Matti Peltonen, Michel Foucault'n historiallisesta ajattelusta. *Historiallinen Aikakauskirja* 106 (2008), 167–177; Roddy Nilsson, Den närvarande frånvaron eller i väntan på Foucault. En diskussion om Foucault och den svenska historiedisciplinen. *Historisk Tidskrift* 120 (2000), 183–206.
18. Jani Marjanen, Begreppshistoria i Finland. *Historisk Tidskrift för Finland* 92 (2007), 130–142; Jani Marjanen, Begreppshistoria. Teoksessa Martin Gustavsson & Yvonne Svanström (toim.) *Metod. Guide för historiska studier*. Studentlitteratur 2018, 95–130; Bo Lindberg, Begreppshistoria i Sverige. *Historisk Tidskrift för Finland* 92 (2007), 121–129; Henrik Stenius, Begreppshistoriska temperament. *Historisk Tidskrift för Finland* 92 (2007), 1–9; Jussi Kurunmäki, Käsitteiden venyttämisestä. *Historiallinen Aikakauskirja* 102 (2004), 90–93; Kari Palonen, An Application of Conceptual History to Itself. From Method to Theory in Reinhart Koselleck's Begriffsgeschichte. *Finnish Yearbook of Political Thought* 1 (1997), 39–69.
19. Jorma Kalela, Narratiivi ei ole kertomus. *Historiallinen Aikakauskirja* 89 (1991), 146–155; Markku Hyrkkänen, Historiatieteen ja historianfilosofian suhde. *Historiallinen Aikakauskirja* 91 (1993), 39–53; Matti Hyvärinen, Towards a Conceptual History of Narrative. Teoksessa Matti Hyvärinen et al. (toim.) *The Travelling Concept of Narrative*. Collegium 2006, 20–41; Jouni-Matti Kuukkanen, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*. Palgrave Macmillan 2015; Kari Väyrynen & Jarmo Pulkkinen, Johdanto. Teoksessa Kari Väyrynen & Jarmo Pulkkinen (toim.) *Historian teoria. Lingvistisestä käänteestä mahdolliseen historiaan*. Juvenes Print 2016, 7–14; Roddy Nilsson, Postmodernism, källkritik och historieskrivning. *Historisk Tidskrift* 125 (2005), 233–248; Christer Winberg, Varför skriver vi inte historiska romaner istället? *Scandia* 56 (1990), 5–17; Sara Edenheim, Den kulturella förevändningen. Om historieämnet, poststrukturalismen och konflikten som inte får finnas. *Scandia* 75 (2009), 91–109.

Taulukko 1.**Viittaukset kielellisiin käännteisiin väitöskirjoissa.**

Ajanjakso	Suomi			Ruotsi		
	Kaikki väitökset	KK	KK osuus	Kaikki väitökset	KK	KK osuus
1970–1979	64	3	4,7 %	180	2	1,1 %
1980–1989	83	6	7,2 %	159	5	3,1 %
1990–1999	205	17	8,3 %	271	21	7,7 %
2000–2010	306	37	12,1 %	462	42	9,1 %
Yhteensä	658	63	9,6 %	1072	70	6,5 %

Selite: Kaikki väitökset – historian väitöskirjojen kokonaismäärä; KK – historian väitöskirjat, joissa on viitattu kielellisiin käännteisiin; KK osuus – kielellisiin käännteisiin viitannneiden väitöskirjojen osuus kaikista väitöskirjoista. Lähde: Suomessa ja Ruotsissa 1970–2010 puolustetut historian väitöskirjat.

Kielelliset käännteet väitöskirjoissa

Suomessa puolustettiin tutkittavana ajanjaksona yhteensä 658:aa ja Ruotsissa 1072:ta historian väitöskirjaa.²⁰ Käymällä systemaattisesti läpi näiden väitöskirjojen teemat ja aiheen perusteella valikoitujen teosten lähdeluettelot olen rajannut ja valikoinut tutkittaviksi ne väitöskirjat, joissa on viitattu edellä esiteltyihin kansainvälisiin senioritutkijoihin. Näillä perusteiden kansainvälisiin kielellisten käännteiden auktoreihin on viitattu 63 suomalaisessa (vajaa 10 % kaikista historian väitöksistä) ja 70 ruotsalaisessa väitöskirjassa (vajaa 7 % kaikista).²¹ Lukuihin sisältyvät myös sellaiset väitöskirjat, joissa hylätään kielellisesti suuntautuneet menetelmät tai sanoudutaan niistä irti. Vaikka väitöskirjassa olisi viitattu esimerkiksi Kosellekiin ja saksalaiseen käsitehistoriaan, ei se vielä välttämättä tarkoita sitä, että kyseistä menetelmää olisi sovellettu itse tutkimuksessa.²²

Kuten taulukko 1 osoittaa, kielellinen käänne ei varsinkaan ensimmäisinä vuosikymmeninä näkynyt kovin vahvana kummankaan maan väitöskirjoissa, mutta koko ajanjaksolla kielellisten käännteiden piiriin luettavien väitöskirjojen suhteellinen osuus on selkeästi kasvanut. Kokonaiskartoitus on keskeinen tutkimustulos ja lähtö-

kohta, joka osoittaa kielellisesti suuntautuneiden menetelmien olleen historiantutkimuksessa pitkään vähemmistössä ja osittain marginaalissa. Toisaalta se havainnollistaa, kuinka kielen merkitys on viime vuosikymmenien aikana alettu yleisemmin tiedostaa.

Kielelliset käännteet ovat lisääntyneet ajan saatossa kummassakin maassa samalla, kun väitöskirjojen lukumäärä on selkeästi kasvanut. 1970-luvulla kielellisesti suuntautuneiden menetelmien soveltaminen oli väitöskirjoissa harvinaista, mutta joitakin yksittäisten käsitteiden systemaattisia tutkimuksia (Suomessa U. Paananen 1972, Ruotsissa B. Lundberg 1979 ja J. Perényi 1979) ilmestyi. Suomessa osallistuttiin kansainväliseen käsitehistorialliseen keskusteluun jo 1980-luvulta alkaen (S. Haikala 1985, M. Hyrkkänen 1986, H. Salmi 1993, H. Lempa 1993, M. Peltonen 1994), kun taas Ruotsissa käsitehistoriallisia väitöstutkimuksia ja muita kielellisesti suuntautuneita tutkimuksia alkoi ilmestyä vasta 1990-luvulla (Å. Abrahamsson 1990, H. Berggren 1995, S. Gieser 1995).

Yksittäisten käsitteiden tutkimisen ohella kielelliset ulottuvuudet ovat näkyneet tulkittaessa lähdeaineistoja laajempien diskursiivisten prosessien näkökulmasta. Kielellinen ulottuvuus

20. Nämä kokonaismäärät on laskettu seuraavien lähteiden ja bibliografioiden avulla: Päivi Maria Pihlaja & Tiina Päivärinne, *Historian ja arkeologian väitöskirjat Suomessa 1908–2007*. Teoksessa Sini Kangas, Marjatta Hietala & Heikki Ylikangas (toim.) *Historia eilen ja tänään. Historiantutkimuksen ja arkeologian suunnat Suomessa 1908–2008*. Suomen tiedeseura 2009, 108–148; Stefan Eklöf Amirell, *Svenska doktorsavhandlingar i historia 1976–2005*. Kungliga biblioteket 2007; Ingemar Nilsson, *Idé- och lärdomshistoria i Sverige och dess doktorsavhandlingar (med en bibliografi över avhandlingar i idé- och lärdomshistoria 1942–2013)*. *Lychnos* 79 (2014), 127–158. Aineistoja on täydennetty ja tarkennettu käyttämällä *Historiallisen Aikakauskirjan* sekä *Historisk Tidskriften* väitösluettelaita sekä käyttämällä tietokantoja Melinda, Libris ja DokHist.

21. Partti 2020.

22. Tarkat bibliografiset tiedot kaikista käsitellyistä väitöskirjoista löytyvät lähdeluettelosta: Partti 2020.

on otettu huomioon tulkittaessa perinteisiä sosi-
aali- ja poliittisen historian lähdeaineistoja, kuten
sanomalehdistöä ja muuta julkista keskustelua
sisältäviä lähteitä (P. Ihalainen 1999, K. Multa-
mäki 1999, A. Helo 1999). Kielelliset käänneet ovat
2000-luvulla vaikuttaneet selkeästi kummassakin
maassa ja Ruotsissa ne ovat vihdoin tehneet läpi-
murron (M. Alm 2002, A. Sundin 2006, J. Harvard
2006, P. Landgren 2008, A. Ers 2008). Suomessa
taas pitkäkestoisten käsitteiden tutkimusta on täl-
laisten näkökulmien myötä yhdistetty uniikkien
puhetekojen analyysiin (P. Torsti 2003, T. Tuikka
2007, J. Wassholm 2008, J. Nurmiainen 2009, M.
Pekkola 2010), mikä on nostanut Suomen yhdeksi
eurooppalaisen käsitehistorian keskuksiksi.²³

Sekä Scottiin että Foucault'hon viittaavat väi-
töstutkimukset ovat olleet merkkejä eräänlai-
sesta diskursiivisesta käänneestä sosiaalishistorian
sisällä. Useimmille historian tutkijoille Foucault
edustaa diskursiivisuutta, mutta myös Scottin
gender-teoria pohjautuu diskursiivisuuteen, kun
sukupuolta on konstruoitu muun muassa kielen-
käytön kautta. Diskursiivinen käänne toteutui
ensin Ruotsissa, missä lähtökohdiltaan laajan
diskursiivisia väitöskirjoja on ilmestynyt tasaisesti
1990-luvun alusta alkaen (mm. Å. Bergenheim
1994, E. Elgán 1994, G. Andersson 1998). Suomessa
tällaiset tutkimukset jäivät ennen vuosituhannen
vaihtumista yksittäisiksi (K. Immonen 1987, M.
Liljeström 1995) ja varsinainen käänne toteutui
vasta 2000-luvulla (mm. A-C. Östman 2000, H.
Valtonen 2004, M. Vuorinen 2010).

Whiten ja Ankersmitin edustama narratolo-
ginen ote on sen sijaan jäänyt varsin harvina-
iseksi, enintään historiateoreetikkoja koskeviksi
maininnoiksi yksittäisten väitöskirjojen menetel-
mäosuuksissa. Viittausten niukkuus johtuu siitä,
etteivät varsin teoreettiset näkemykset historiasta
teksteinä ole tarjonneet riittävästi lähtökohtia
empiiriselle tutkimukselle. Narratiivisuuteen laa-
jasti viittaneet väitöskirjat ovat olleet puhtaasti
historiateoreettisia (esim. R. Björk 1983, K. Pihlai-
nen 1999, A. Sivula 2006).

Vaikka kielellisten käänneiden substanssit esi-
teltiin kansainvälisissä julkaisuissa jo 1970-luvun

■ Kuva 2. Joan Scottin diskursiivisesti suuntautuneeseen gender-teoriaan on viitattu useissa suomalaisissa ja ruotsalaisissa tutkimuksissa. Kuva: Wikimedia Commons.

taitteessa, niiden läpimurtoa ei näy suomalaisissa ja ruotsalaisissa väitöskirjoissa kokonaisuutena ennen 1990-lukua. Kaikkiin historian väitöksiin suhteutettuna kielelliset käänneet ovat silti vaikuttaneet Suomessa vahvemmin kauttaaltaan tutkimusjakson jokaisena vuosikymmenenä. Yleisesti ottaen Ruotsissa on ilmestynyt enemmän väitöskirjoja kuin Suomessa, mutta Suomessa niissä on suhteellisesti useammin viitattu kielellisiin käännteisiin. Tietoisuus kielellisistä käännteistä on hiljalleen lisääntynyt väitöskirjoissa etenkin 1990-luvun alusta lähtien, ja 2000-luvulla jo noin joka kymmenes väitöskirja on jollain tasolla ottanut kielelliset käänneet huomioon.²⁴

23. 2000-luvun alussa ilmestyi suomalaisen käsitetutkimuksen suurtyö: Matti Hyvärinen et al. (toim.) *Käsitteet liikkeessä*. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Vastapaino 2003. Ruotsissa ei ole ollut vastaavaa ja yhtä laajaa käsitehistorian projektia, mutta sellainen on käynnissä tämän artikkelin kirjoitushetkellä (tilanne syksyllä 2019).

24. Osaltaan tähän on vaikuttanut se, että 1980- ja 1990-luvuilla väitelleet kielellisesti suuntautuneita menetelmiä soveltaneet tutkijat ovat siirtäneet metoditraditiota eteenpäin. Valitettavasti tämän artikkelin puitteissa ei ole mahdollista käsitellä ohjaaja-ohjattava-suhteita tarkemmin.

Taulukko 2.

Väitöskirjat, joissa on viitattu kielellisten käännteiden eri suuntauksiin.

	Suomi	Ruotsi	Yhteensä
Käsitehistoria (R. Koselleck)	29	22	51
Lingvistinen kontekstualismi (Q. Skinner)	18	19	37
Gender-historia (J. Scott)	17	26	43
Diskursiivinen historiantutkimus (M. Foucault)	17	23	40
Narratiivisuus (H. White, F. Ankersmit)	10	6	16
Yhteensä	91	96	187

Lähde: Suomessa ja Ruotsissa 1970–2010 puolustetut historian väitöskirjat.

Menetelmäkustelujen risteykset

Taulukko 2 esittää erilaisten kielellisen käännteiden suuntausten soveltamista historian väitöskirjoissa. Siitäkin huolimatta, että samassa väitöstutkimuksessa on voitu viitata useampaan kansainväliseen auktoriin ja kielellisesti suuntautuneeseen menetelmään, taulukon jaottelu havainnollistaa monitasoisesti Suomen ja Ruotsin historiografisten kulttuurien eroja.

Esimerkiksi käsitehistoriaan viittaavia väitöskirjoja on vuosina 1970–2010 ollut Suomessa yhteensä 29 ja Ruotsissa 22. Vastaavasti Quentin Skinnerin kielellistä kontekstualisointia korostaviin töihin on viitattu 18 suomalaisessa ja 19 ruotsalaisessa väitöskirjassa. Mielenkiintoista näiden kahden eri suuntauksen (käsitehistoria ja lingvistinen kontekstualismi) viittauksissa on se, että yhteensä 11 suomalaisessa väitöskirjassa on yhdistelty nämä lähestymistavat ja viitattu kumpaankin metodologiaan. Näin on tehty tasaisesti jo 1980-luvun puolivälistä alkaen.²⁵ Ruotsissa näitä menetelmiä yhdisteleviä väitöskirjoja on ollut koko tutkittavalla ajanjaksolla kuusi, joista viisi on valmistunut 2000-luvulla.²⁶

Kun tarkastellaan edellä mainittuun tapaan saksalaisen käsitehistorian ja brittiläisen lingvistisen kontekstualismin soveltamista sekä yhdistämistä, on Suomi ollut Ruotsia kauemmin eräänlainen solmukohta näiden traditioiden omaksumisessa. Ruotsissa puolestaan vastaanotto on jäänyt lähinnä brittiläiseen metodikeskusteluun viittaamiseksi; esimerkiksi Skinneriä

on toisinaan käytetty enemmän tutkimuskirjallisuutena kuin menetelmällisenä inspiroijana. Vaikka ruotsalaisissa väitöskirjoissa on toki viitattu ajoittain myös käsitehistoriaan, ei Ruotsia voi käyttämäni lähdeaineiston pohjalta sanoa samanlaiseksi eri metodisuuntausten ja -kustelujen kohtauspaikaksi kuin Suomea. Näin ollen Suomessa käsitehistoria on nähty laajempaan kokonaisuutena kuin pelkästään sen puhdas saksalainen versio.

Kielellisten käännteiden vastaanotossa Suomen ja Ruotsin välillä on yhtäläisyyksiä, kuten väitöskirjamäärien tasainen kasvaminen. Erot puolestaan johtuvat osittain maiden tutkimuskulttuurien rakenteellisesta erilaisuudesta. Esimerkiksi Suomen käsitehistoriallisista väitöksistä yli puolet (17 väitöskirjaa) on valmistunut yleisen historian oppiaineesta, ja yleisen historian piiriin ovat kuuluneet esimerkiksi kaikki käsitehistorialliset väitöskirjat ennen vuotta 2000. Ruotsissa taas puolet (11/22) kaikista käsitehistoriaan viittaavista väitöstutkimuksista tehtiin aate- ja oppihistorian oppiaineessa (*idé- och lärdomshistoria*), vaikka oppiaineessa oli tutkittavan ajanjakson aikana yhteensä vain 210 väitöstä (vrt. historian oppiaineen 862). Erot ovat pikemmin oppiainekohtaisia kuin eri yliopistojen välisiä. Suomessa yleisen historian oppiaineen väitöskirjoissa on Ruotsia kauemmin viitattu ulkomaiseen keskusteluun, mikä on 2000-luvulla ulottunut kasvavasti myös muihin oppiaineisiin, kuten Suomen historiaan. Alun alkaenkin viittaussmääriä on lisännyt yleisen

25. Hyrkkänen 1986, Salmi 1993, Rautio 1994, Helo 1999, Ihalainen 1999, Oikarinen 1999, Torsti 2003, Tuiikka 2007, Wassholm 2008, Nurmiainen 2009; Pekkola 2010.

26. Abrahamsson 1990, Alm 2002, Sundin 2006, Harvard 2006, Landgren 2008 ja Ers 2009.

historian luonne oppiaineena, jossa substanssiskysymysten käsittely on edellyttänyt viittaamista ulkomaiseen tutkimukseen.

Kaiken kaikkiaan suomalainen historian tutkimus on edellä mainituilta osin ollut suhteellisen avoin kansainvälisille trendeille. Kielelliset käänteet ovat näkyneet erityisesti yleisessä historiassa, jonne etenkin käsitehistoriallinen tutkimustraditio alkoi muodostua jo 1960-luvulla, osin jopa ennen saksalaisen käsitehistorian alkua.²⁷ Tämä on havaittavissa erityisesti Aira Kemiläisen ja Osmo Jussilan tutkimuksista. Esimerkiksi Kemiläisen *Nationalism*-tutkimus vuodelta 1964 käsitteli nationalismia ja siihen liittyvien käsitteiden ongelmia sekä monimerkityksellisiä sisältöjä.

■ Kuva 3. Gonville & Caius College on Quentin Skinnerin alma mater. Kuva: Wikimedia Commons.

Sekä Kemiläinen että Jussila olivat myös julkaisleet *Historiallisessa Aikakauskirjassa* käsitehistoriaan kiinteästi liittyviä artikkeleita 1960-luvulla.²⁸ Käsitehistorian traditio on luonut Suomelle Ruotsia otollisemman lähtökohdan kielellisesti suuntautuneiden menetelmien omaksumiseen. Havainto ei tosin päde kaikkiin kielellisen käänteiden suuntauksiin. Esimerkiksi gender-teorioihin viittaaminen on Ruotsissa ollut Suomea yleisempää, samoin Ruotsissa on oltu kiinnostuneita kielellisestä kontekstualismista etenkin varsinaisesta

27. Yleisen historian asemasta, kansainvälisyydestä ja merkityksestä Suomessa, ks. Päiviö Tommila, *Suomen historian kirjoitus. Tutkimuksen historia*. WSOY 1989, 97, 219–220.

28. Aira Kemiläinen, *Nationalism. Problems Concerning the Word, the Concept and Classification*. Jyväskylän kasvatustieteiden korkeakoulu & Jyväskylän yliopistoyhdistys 1964a; Aira Kemiläinen, 'Nation'-sana ja Porvoon valtiopäivien merkitys. *Historiallinen Aikakauskirja* 62 (1964b), 289–304; Osmo Jussila, Käsitetutkimuksesta historiassa. *Historiallinen Aikakauskirja* 67 (1969a), 275–281; Osmo Jussila, *Suomen perustuslait venäläisten ja suomalaisten tulkintojen mukaan 1808–1863*. Historiallisia tutkimuksia 77. Suomen historiallinen seura 1969b; ks. myös Marjatta Hietala, Aira Kemiläinen ja hänen jälkivaikutuksensa. *Historiallinen Aikakauskirja* 104 (2006), 520–524 sekä Henrik Stenius, Begreppshistoriska temperament. *Historisk Tidskrift för Finland* 92 (2007), 6–9.

historiasta erillisessä idé- ja l rdomshistorian oppiaineessa.²⁹

Tutkimuskulttuurien eroja selittävät myös kansainväliset tiedesuhteet ja tutkijoiden kielitaito. Sekä Saksan että saksan kielen vaikutus säilyi Suomessa 1970-luvulle saakka, kunnes Ison-Britannian ja Englannin vaikutus kasvoi voimakkaasti. Saksalaista tutkimustraditiota ovat sittemminkin välittäneet eteenpäin esimerkiksi Kemiläinen, Markku Hyrkkänen sekä historian-tutkimukseen paljon vaikuttanut valtio-opin Kari Palonen. Tämä näkyy muun muassa siinä, miten saksa oli erityisesti yleisen historian väitöskirjojen kieli 1980-luvulle asti, kunnes Englanti ja angloamerikkalaiset näkökulmat syrjäyttivät sen aseman. Ruotsissa tieteelliset suhteet Saksaan olivat puolestaan h llentyneet jo ennen toista maailmansotaa.³⁰

Johtop t kset

Eroaako kielellisesti suuntautuneiden menetelmien merkitys suomalaisessa ja ruotsalaisessa historian-tutkimuksessa? Vuosina 1970–2010 puo-lustettujen historian väitöskirjojen kansainvälisen siteerausten tarkastelu osoittaa erot selkeiksi, vaikka historiografian kansallisissa tutkimustraditioissa on ollut paljon yhteisiäkin piirteitä. Niin Suomessa kuin Ruotsissakin vaikutteita kielellisesti suuntautuneista menetelmistä omaksuttiin aluksi hitaasti, usein yksittäisten tutkijoiden tuomina ja käyttäminä, mutta vähitellen laajemman tutkijayhteisön tiedostamana. Suomen ja Ruotsin välisen ylijarjaisen liikkuvuuden merkitys sen sijaan näyttö vähentyneen, sillä väitöskirjojen viittausten perusteella maiden historiografiset polut ovat alkaneet eriytyä toisistaan.

Historiantutkijoiden kiinnostus menneisyyden kieltä kohtaan on mielekästä ymm rt  yhtä suurta ja yhtenäistä k nnnett  laajempaan sarjana useita erilaisia ja pienempiä k nnnteit . Tämä ilmiö on ollut nähtävillä myös Suomen ja Ruotsin historiografiassa – erilaisia lähtökohtia painottavia kielellisesti suuntautuneita menetelmiä k sitehistoriasta narrativistisiin lähtökoh-tiin on sovellettu väitöskirjoissa monin erilaisin

tavoin. Historian väitöskirjojen kokonaism r n suhteutettuna kielellisiä k nnnteit  ei silti voi pitä hallitsevana suuntauksena ainakaan ennen 2010-lukua. Ainoastaan vajaa kymmenen prosenttia Suomessa ja seitsemän prosenttia Ruotsissa puo-lustetuista väitöskirjoista on valitulla tutkimus-jaksolla viitannut kielellisiin k nnnteisiin, eivätkä kaikki n ist k n ole soveltaneet l hestymista-poja varsinaisessa tutkimuksessa.

Ajallinen muutos on selvä. Tietoisuus kielelli-sestä k nnnteest  alkoi näkyä historian v it skir-joissa selkeästi vasta 1990- ja 2000-luvuilla, vaikka k nnnten synnyttäneet kansainväliset teoreettiset tekstit oli julkaistu jo 1970-luvun taitteessa. Väitöskirjojen m r  on kasvanut koko tutkimus-jakson ajan ja siihen verrattunakin kielellisen k nnnten keskeisiin auktoreihin viittaaminenkin on yleistynyt sekä absoluuttisin luvuin että suh-teellisesti.

Tulosten avulla voidaan tehdä yleistyksiä mai-den historiografiasta ja kansainv lisisist  suun-tautuneisuuksista. Koska kielellisillä k nnnteill  on selkeä kansainvälinen tausta, niiden vaikutus suomalaiseen ja ruotsalaiseen historian-tutkimukseen heijastaa myös maiden kansainvälistä (uudelleen-)suuntautumista. Siinä missä Ruot-sissa tieteelliset suhteet Saksaan heikkenivät jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen, hallitsi saksalainen tutkimustraditio Suomessa pidem-p n. Useassa suomalaisessa väitöskirjassa on silti edelleen yhdistelty alkuper lt n saksalai-sen käsitehistorian l hestymista-poja brittiläiseen kielelliseen kontekstualismiin, mikä osoittaa, että Suomi on ainakin jollakin tasolla ollut n i-den suuntausten menetelmällisten keskustelujen risteyspaikka. Ruotsissa puolestaan on viitattu yleensä vain pelk st n jompaankumpaan eli joko saksalaiseen tai brittiläiseen menetelmä-kirjallisuuteen, mikä osoittaa, etteivät metodivir-taukset ole siellä sekoittuneet Suomen tavoin.

Kielellisesti suuntautunut historian-tutkimus on vain yksi historian-tutkimuksen suuntaus eikä viittausten moninaisuus, kansainvälisyys tai kansallisuus sulje pois toinen toistaan saati määritä yksin tutkimuksen laatua. Historia-alan

29. Id - ja l rdomshistorian perustamisesta ja asemasta, ks. Nilsson 2014.

30. Ks. esim. Magnus M rner, De svenska historikerna och internationaliseringen. *Historisk Tidskrift* 105 (1985), 430–452; Pasi Ihalainen, Pirkko Nuolijärvi & Taina Saarinen, Kamppailua tilasta ja vallasta. Kieli- ja kielikoulutuspolitiikan historiallisesti kierrätetyt diskurssit. Teoksessa Teija Kangasvieri et al. (toim.) *Kieli, koulutus, politiikka. Monipaikkaisia k ytt nteit  ja tulkintoja*. Vastapaino 2019, 27–59.

pirstoutuminen on sekin viime vuosikymmeninä osaltaan vaikuttanut siihen, etteivät erilaiset menetelmäkeskustelut ole aina kohdanneet, vaan yksittäiset suuntaukset ovat eriytyessään kehittäneet juuri omiin tarpeisiinsa sopivia menetelmiä ja teorioita.

Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt lähteinä väitöskirjoja eli kielellisten käänteiden yleistymistä on kuvattu yhden aineistotyyppin kautta. Kohteena ovat olleet nuoremmat tutkijat, joiden käyttämiin menetelmiin ovat yleensä vaikuttaneet ohjaajien näkökulmat. Muita lähteitä, kuten tieteellisiä lehtiä sekä muita tutkija- sekä professoritason kirjoituksia tutkimalla päästäisiin kenties erilaisiin tuloksiin. Väitöskirjoja vertaile-

malla voidaan kuitenkin muodostaa eräänlainen kokonaiskuva viime vuosikymmenten kehityksen piirteistä. Mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita voisivat olla verkostoanalyysimaiset tarkastelut siitä, miten kielelliset käänteet ovat vakiintuneet yliopistojen, tutkimusryhmien ja yksittäisten tutkijoiden välillä. Teemaa voisi mahdollisesti laajentaa myös eri tutkijasukupolvien välisiin eroihin, mikä syventäisi maiden historiografista analyysia entisestään.

FT **Kenneth Partti** on vapaa tutkija.

Sähköposti: kenneth.partti@gmail.com